

Історія становлення та розвитку інституту свідка в кримінальному процесі

History of Establishment and Development of the Witness Institute in the Criminal Process

Олександр Чепель¹

Alexander Chepel

¹ *University of State Fiscal Service of Ukraine*

31 Universytetska street, Irpin, 08205, Ukraine

DOI: 10.22178/pos.72-1

LCC Subject Category: K1-7720

Received 25.06.2021

Accepted 26.07.2021

Published online 31.07.2021

Corresponding Author:

kashkinlaw@gmail.com

© 2021 The Author. This article is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 License 

Анотація. Стаття присвячена дослідженню історії виникнення та розвитку такого інституту кримінального процесу, як інститут свідка. Виявлені та проаналізовані закономірності формування інституту свідка залежно від вимог часу та політичних систем. Досліджено правову природу показань свідків. Аналізується еволюція юридичних термінів, які стосуються інституту свідка. На підставі розвитку нормативно-правових актів та рівня державного управління виділяються окремі історичні періоди, пов'язані з виникненням та становленням інституту свідка.

Ключові слова: свідок; інститут свідка; показання; послух; видок; Руська Правда; Соборне Уложення; Статут кримінального судочинства.

Abstract. The article is devoted to studying the history of the origin and development of such an institute of criminal procedure as the witness institute. The regularities of the formation of the institute of witness, depending on the time and political systems requirements, are identified and analyzed. The legal nature of witness testimony has been studied. The evolution of legal terms related to the institute of witness is analyzed. Based on the development of legal acts and the level of public administration, specific historical periods related to the emergence and formation of the witness institute are distinguished.

Keywords: witness; witness institute; testimony; obedience; vision; Ruska Pravda; the Cathedral Code; the Statute of Criminal Procedure.

ВСТУП

Для пошуку глибинного змісту будь-якого з інститутів, які мають відношення до кримінального процесу, особливо важливу роль відіграє звернення до історичного досвіду їх становлення. Лише при розкритті історичного аспекту інституту свідка ми зможемо більш конструктивно підійти до показань свідка в сучасному кримінальному процесі, знайти перспективні шляхи розвитку інституту свідка, визначити пріоритетні напрями вдосконалення норм, які входять до його складу. Крім того, звернення до історичного досвіду, вибудовування паралелей з реальним досвідом дозволить виявити негативні тенденції, притаманні національному регулюванню показань свідка в сучасному кримі-

нальному процесі, сформулювати шляхи їх подолання.

Дослідження окремих теоретичних та практичних аспектів показань свідків здійснювали як українські, так і закордонні науковці. Проте, увага історичним аспектам інституту свідка приділяється лише поверхово. У зв'язку з цим питання, пов'язані з історією зародження та розвитку інституту свідка у національному кримінальному судочинстві, залишаються недослідженими, і як наслідок – актуальними.

Метою статті є дослідження генези розвитку інституту свідка в кримінальному процесі.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Перед тим, як приступити до аналізу становлення та розвитку інституту свідка на територіях, які входять до складу сучасної України, хотілося б відзначити, що перші згадки про свідків були зафіксовані в Кодексі царя Хаммурапі, який правив Вавилоном, приблизно в 1793-1750 роках до н.е. Кодекс є законодавчим зводом правил поведінки, результатом однієї з найважливіших реформ тодішнього правопорядку в Месопотамії, спрямованої на уніфікацію та приведення до єдності неписаних норм поведінки, які зародилися ще в первісному суспільстві.

Кодекс особливу увагу приділяв свідкам і тій ролі, яку вони виконують. Так, якщо людина виступила в суді з показаннями про злочин і слово, яке вона сказала, не довела, а ця справа – справа про життя, то така людина повинна бути убита (ст. 3). Якщо ж вона виступила з показаннями з приводу зерна чи срібла, то вона повинна нести покарання цієї справи (ст. 4) [6]. Варто зазначити, що з 282 статей Кодексу 13 мають пряме відношення до свідків та їх показань.

На відміну від Стародавнього Вавилону, перші писані процесуальні норми, які стосуються інституту свідка, зародилися на території Київської Русі в X ст. н.е. і мали відношення до міжнародного права. Вони закріплювалися в Договорах і носили змішаний характер. Так, ст. 3 Русько-візантійського договору 911 року встановлює, що: «... да елико явѣ будетъ показаний явленими, да имѣють вѣрноє о таѣхъ явлений, а емуже начнутъ не яти вѣры. да не кленетъ часть та. иже ищетъ не ятью вѣры. да егда клѣнетъ по вѣрѣ своеи. будетъ казнь яко же явится сѣгрѣшение...»¹ [9, с. 21]. Зазначена норма передбачає два способи доказів, які можуть бути застосовані при вирішенні справедливості судом: за допомогою показань явлених і за допомогою клятви. До показань відносилися спостереження сторонніх осіб, які доповідали про те суду. В цілому, процитована нами норма прямо свідчить про існуючі на той час процедурні особливості розгляду спорів: відзначається можливість використання показань свідка; висувуються вимоги до свідків та їх показань. Відбувається зародження процесуального

права, яке в подальшому буде сприяти розвитку кримінального процесу на українських територіях.

Варто зазначити, що норми, які стосуються свідків, використовувалися не лише у правовідносинах, пов'язаних з міжнародними елементами, але й між самими жителями Київської Русі. В даному аспекті слід звернутися до Руської Правди – збірки правових норм, які діяли на українських територіях. Так, згідно з Руською Правдою (коротка редакція): «Или боудеть кровавъ или синь надъраженъ, то не искати емоу видока человѣкоу томоу: аще не боудеть на немъ знамениа никотораго же, то ли приидеть видокъ; аще ли не можетъ, тоу томоу конецъ; оже ли себе не можетъ мстити, то взяти емоу за обиду 3 гривнѣ, а лѣтцю мѣзда» (ст. 2). Аще ли ринеть моужь моужа любо от себе, любо к собѣ, 3 гривнѣ, а видока два выведеть; или боудеть варягъ или колбягъ, то на ротоу (ст. 9). Аще же приидеть кровавъ моужь любо синь, то не искати ему послоуха (ст. 28)² [15, с. 76, 77, 83]. Таким чином, Руській Правді були відомі дві категорії свідків: видоки і послухи.

Видоками могли бути свідки, які засвідчували фактичні обставини по справі, послухами – лише свідки-очисники з боку відповідача. Варто відзначити, що послух спочатку грав роль такого собі поручителя. У подальшому, зі зміною форми кримінального процесу (з обвинувальної на розшукову) послух стає звичайним свідком, і вказівки на будь-яку його зацікавленість зникають з нормативних актів. Після Руської Правди, згадки про послухів як поручителів зникають з усіх наступних джерел права, що діяли на українських територіях.

На поступальність у розвитку правових норм, що стосуються свідка, свідчить їх кількісне і якісне поліпшення у наступних редакціях Руської Правди. Так, у розширеній редакції Руської Правди необхідність участі свідків (послухів та видоків) у тих чи інших випадках відзначається істотно частіше – вже в 15 статтях. Щодо якісного поліпшення норм, можна відзначити запровадження у них вимог, що пред'являються до соціального становища свідків. Так, згідно зі ст. 81 Руської Правди (розширеної редакції): «Ты тяжѣ всѣ судяты послухи свободными, будетъ ли послухъ хо-

¹ Договір міститься в «Повісті временних літ» (Іпатівський літопис)

² За Академічним списком середини XV ст.

лопъ, то холопу на правду не вылазити; но оже хочеть истецъ, или иметь и, а река тако: по сего рѣчи емлю тя, но азъ емлю тя, а не холопъ, и емѣти и на желѣзо; аже обинити и, то емлетъ на немъ свое; не обинить ли его, платити ему гривна за муку, зане по холопьи рѣчи ялъ и»³ [15, с. 105]. Як впливає із зазначеної норми, законодавець встановив обмеження допустимості показань послухів за формальними ознаками, холопи й інші залежні, невільні люди вважалися ненадійними носіями інформації.

Слід акцентувати увагу на тому, що сила показань свідків, які засвідчували фактичні обставини: по-перше, не залежала від ступеня переконливості свідків для суду; по-друге, не підлягала спростуванню супротивною стороною. Справедливість у цьому випадку забезпечувалися зовнішніми умовами, які висувалися до свідків. Однією з таких основних умов, крім зазначеного нами раніше соціального становища, була необхідна кількість свідків. Також Руська Правда передбачала узгодженість («слово противу слова») між показаннями свідків, що підтверджують слова позивача.

Варто відзначити, що в даний історичний період вже сформувалося уявлення про свідків (послухів та видоків) як про осіб, які дають показання в суді, тобто фактично є учасниками кримінального процесу. Сам же статус таких свідків характеризувався наявністю обов'язків перед судом, а також відсутністю прав.

Із середини XVII ст. значна частина сучасної Лівобережної України (Гетьманщина) потрапила під управління Російського Царства, яке в 1721 році перетворилося на Російську Імперію. Російська Імперія з дня свого заснування і до ліквідації в 1917 році почала об'єднувати під своїм прапором все більше територій, які на сьогоднішній день знаходяться в складі України. Даний історичний факт призвів до того, що починаючи з середини XVII ст. на значну частину українських територій поширилася дія Соборного Уложення 1649 року і наступних нормативно-правових актів Російської Імперії [3, с. 58]. В.О. Ключевський характеризував даний нормативний документ як акт, у якому передбачалася рівність суду і розправи для всіх, без привілейованих підсуд-

ностей, без відомчих відмінностей та класових пільг і винятків, ... суд є однаковим, безстороннім і для боярина і для простої людини, з однаковою підсудністю та процедурою, хоча й не з однаковою караністю [7, с. 253]. Соборне Уложення 1649 року стало комплексним нормативно-правовим актом, у якому було закріплено подальший розвиток інституту свідка.

Важливість послушества (показань свідків) у Соборному Уложенні підкреслювалася встановленням чітких вимог і заборон, що пред'являються до особистості свідка, до форми та змісту різних видів показань свідків. Норми щодо свідка та показань свідків містилися в Главі X Соборного Уложення «Про суд», яка регламентувала організацію суду і процесу.

Показання свідків поділялися на чотири форми. Перша форма – «ссылка из виноватых» (ст.ст. 158-160 Глави X), полягала в залученні до процесу (обвинуваченим або відповідачем) певного свідка, який повинен був дати показання, що співпадали з твердженнями сторони. Якщо ж показання суперечили заяві сторони, то вона визнавалася переможеною.

Друга форма – «опчая ссылка» (ст.ст. 167-171 Глави X), полягала в залученні до процесу (обвинуваченим та відповідачем) одного й того ж свідка, показання якого ставали вирішальними, оскільки до проведення допиту сторони давали згоду на відмову їх оскарження. Перші дві форми показань свідків могли бути застосовані лише у випадку залучення сторонами до справи очевидців розглянутих подій, що прямо закріплювалося в ст. 172 Глави X Соборного Уложення: «А будет которая ссылка по допросу скажет, что он про которое дело слышал от людей, а сам того дела не ведает, и та ссылка не в ссылку» [16, с. 133].

Третя форма – «повальный обыск» (ст.ст. 161-167 Глави X), при якому «ссылка из виноватых» або «опчая ссылка» були відсутні.

За даної форми послушества обшукуванні люди повинні були встановити чи спростувати факт, що відноситься до встановлюваної в суді події. Число опитуваних осіб не регламентувалося. Сторона, яка вимагала проведення повального обшуку, заздалегідь не визначала поіменно людей, які підлягали опитуванню. Показання світських осіб, дані в ході поваль-

³ За Троїцьким списком другої половини XIV ст.

ного обшуку, приносилися під присягою, яка давалася відповідно до тієї релігії, яку сповідував свідок. Результати повального обшуку могли бути оскаржені, свідки, які дали неправдиві показання, підлягали кримінальній та матеріальній відповідальності [5, с. 21]. Результати повального обшуку оцінювалися за принципом більшості опитаних. Повальний обшук застосовувався, в основному, за позовами нерухомого майна та у справах про селян-втікачів.

Соборне Уложення регламентувало, фактично, два різновиди повального обшуку. Повальний обшук по «звичайних» злочинах, який здійснювався в обвинувальному кримінальному провадженні у справах за участю позивача і відповідача (Глава X «Про суд») та повальний обшук по «державних» злочинах (Глава XXI «Про розбійні і татійні справи»). Другий різновид повального обшуку проводився в порядку розшукового процесу, який співіснував з обвинувальним процесом. Два різновиди повального обшуку відрізнялися один від одного, швидше, не порядком отримання показань від обшукуваних людей, а підставою провадження, і, в деяких випадках, наслідками для осіб, щодо яких добувалися відомості в ході повального обшуку. Якщо обшук здійснювався в рамках обвинувального процесу («суду»), то його результати впливали на вигреш чи програш справи стороною. Неприятливі результати повального обшуку, проведеного в рамках розшукового процесу, для обвинуваченого означали не просто програшу справу, а тортури і смерть [14, с. 30]. Варто зазначити, що в рамках розшукового процесу існували такі показання, як «языческа молка», які набували статусу показань тільки в тому випадку, якщо були дані обвинуваченим протягом півроку після затримання (ст. 33 Глави XXI). Вважаємо, що такі показання (незважаючи на те, що вони давалися під тортурами) можна віднести до показань свідка, якщо обвинувачений давав їх відносно осіб, що вчинили злочини, в яких він не брав участі.

Четверта форма – «по скаске» (ст.ст. 158, 159, 172, 173 Глави X), полягала в показаннях, отриманих в ході звичайного допиту свідків, які не залучалися до процесу за трьома вищезазначеними формами.

Варто відзначити, що повального обшуку могли зазнати будь-які особи незалежно від по-

ходження, віри та соціального становища. При цьому для свідків «по ссылке» або «по скаске» вже встановлювалися спеціальні вимоги. Так, Соборне Уложення передбачало обмеження щодо показань свідків: заборона на свідчення зі слів інших людей (ст. 172 Глави X), заборона на свідчення дружини проти чоловіка (ст. 177 Глави X), заборона на свідчення боярина проти боярської людини (ст. 178 Глави X) і т.д.

Соборне Уложення передбачало відповідальність свідків за неправдиві показання. Якщо брехня фіксувалася при проведенні повального обшуку, то відповідальність наставала в рамках ст. 163 Глави X: «..., которая половина обыскных людей солгали, и на тех обыскных людех правити на государя пеня, и чинити наказание, ... , да на них же велети пытаным правити бесчестие и увечье вчетверо» [16, с. 132]. Якщо ж хтось говорив, що по суті справи нічого не знає, а з'ясовувалося, що це брехня, то згідно ст. 164 Глави X з них також стягувалася пеня государю та призначалося покарання. Ст. 162 Глави X передбачала покарання за брехню обшукуваних людей різного стану, а також стягнення «убытков и проестей и волокит» з тих, хто збрехав, на користь тих, кому було завдано збитків. Якщо ж когось катували на підставі таких брехливих показань, то на їх користь із тих, хто збрехав, «правили бесчестье и увечье вчетверо, чтобы впредь не лгали». Аналогічне покарання передбачалося за дачу подвійних показань (ст. 166 Глави X).

Згідно ст. 170 Глави X, якщо з'ясується, що «опчая ссылка солгала, и той опчей ссылке за то учинить жестокое наказание, бить кнутом нещадно, и убытки того, кого оговорят без вины, велеть доправить, и отдать челобитчику». У разі ж, якщо хтось посилався на брехню «опчей ссылки», а вона не була доведена, з нього, згідно ст. 171 Глави X, стягували «бесчестье, да ему же за то учинить по тому же жестокое наказание, велеть его бить кнутом нещадно, чтобы на то смотря иным неповадно было так делать» [16, с. 133].

Відзначимо, що в 1697 році був прийнятий Указ «Про скасування в судних справах очних ставок, про битіє замість оних допиту і розшуку, про свідків, про їх відвід, про присягу, про покарання лжесвідків та про митні гроші» [13], яким обмежувався змагальний про-

цес в суді, а за неправдиві показання передбачалася смертна кара.

Підсумовуючи варто зазначити, що в нормах Соборного Уложення 1649 року було закріплено чіткі вимоги до допустимості показань свідків. Крім того, на прикладі регламентації показань свідків можна простежити те, яким чином відбувається розвиток інституту свідка в процесі, який з обвинувального трансформується в розшуковий.

У 1716 році під враженням від європейського законодавства Петро I розробляє і приймає Військовий статут. Однією зі складових частин Військового статуту було Коротке зображення процесів та судових тяжб, що за своїм змістом становило військовий кримінально-процесуальний кодекс, але при цьому поширювалося і на загальне судочинство. Коротке зображення закріпило формалізацію процесу доказування, яке прописувалося в Соборному Уложенні 1649 р. Варто підкреслити, що в якості загального закону Військовий статут не відміняв раніше діючого Соборного Уложення, а застосовувався одночасно з ним.

Роль свідків у процесі зросла, вагомість їх показань перебувала на другому місці після визнання провини обвинуваченим. Законодавство обумовлювало силу показань сукупністю двох обставин: по-перше, свідки повинні бути гідними довіри («добра й невинна людина»); по-друге, свідки повинні були скласти присягу, а практика диктувала ще й третю обставину – свідків повинно бути не менше двох (дана обставина отримала в подальшому своє законодавче закріплення у ст. 330 Зводу законів кримінальних).

У даний історичний період перелік осіб, які не могли свідчити або були обмеженими в силі показань, з точки зору закону й судової практики, досяг свого піку. Передбачалося коло свідків (які «були негідними і зневажалися») чий показання суд не розглядав ні за яких обставин. До них належали:

«(1) Клятвopеступники, о которых явно доказуемо есть, что напередъ того въ судѣ фальшивую чинили присягу, понеже чинъ свидѣтеля есть явный чинъ. И того ради къ сему токмо безпорочные люди (а не достоинства лишенные) употребляются.

(2) Которые банизираны или прокляты, понеже оные изъ Христіанскаго собранія

выключены, и за бусурмановъ признаются; и тако никакого чину недостойны суть.

(3) Которые еще у святаго причастія не бывали, и сіи также не могутъ свидѣльствовать; и никто не можетъ за достойнаго свидѣтеля прежде признанъ быть, пока не учинилъ присяги.

(4) Которые межевые признаки тайно портятъ: понеже и сіи, ежели онымъ докажется, за нечестныхъ людей содержаны суть.

(5) Изгнанные изъ Государства или у которыхъ, преступленія ихъ ради, уши и носъ рѣзаны, или знакъ на щекѣ положенъ.

(6) Которые въ судѣ объявлены нечестными людьми.

(7) Разбойники и воры.

(8) Смертноубивцы.

(9) Явные прелюбодѣи, понеже когда онъ клятву самому Богу учиненную презритъ, то и еще того хужѣ въ сей причинѣ учинить.

(10) Которые единаго изъ сихъ, вражды ради, обижаютъ, ибо отъ нихъ правды ожидать ту не будетъ; однако жъ Юристы и оныхъ свидѣтелей, которые прежде того вражду межъ собою имѣли, а потомъ хотя и помирились, опровергаютъ; предлагая, что будто оные еще въ сердцѣ своемъ ненависть имѣютъ, которая оныхъ сущую признать правду не допускаетъ.

(11) Которые съ челобитчикомъ кровнымъ или ближнимъ обязаны суть свойствомъ, по неже, какъ Права объявляютъ, противъсъ виновниковъ своихъ, сущей правды не признаютъ.

(12) Оные, которые въ домѣ челобитчиковѣ или отвѣтчиковѣ хлѣбъ ядятъ, или въ службѣ его суть; буде же иныхъ свидѣтелей получить не можно, или иныхъ притомъ не было, тогда и сіи приемяются.

(13) Которые, свидѣльства ради, дарами подкуплены суть. Юристы сіе утверждаютъ, что ежели свидѣтель принужденъ свидѣльствованія ради; изъ того мѣста, гдѣ живетъ, пріѣхать, то надлежитъ оному учиненные протори въ пути заплатитъ, и его за умедленіе дѣлъ удовольствовать.

(14) Младенцы или которые еще 15 лѣтъ не имѣютъ.

(15) Также въ собственномъ своемъ дѣлѣ, никто не можетъ свидѣтельствовать, понеже, который самъ дѣлу причастенъ, оный не можетъ въ предосужденіе себѣ противу свидѣтельствовать.

(16) Иностранные, о которыхъ справедливымъ житіи подлиннаго извѣстія не имѣють.

(17) Которые по доношенію другихъ свидѣтельствуютъ, сказывая, что будто тотъ и тотъ мнѣ сказывалъ, ибо кто свидѣтельствовать хочетъ, или принужденъ есть, оному не надлежитъ доносить то, что слышалъ, но долженъ о томъ, что онъ самъ видѣлъ, или только слышалъ, свидѣтельствовать» (ст. 2 Главы 3 «Про свидків») [10, с. 394-396].

Дача показань свидків була обов'язком, від якого ніхто не міг відмовитися, при цьому існувала можливість відводу свидків. Судову справу вигравав той, хто «лучшихъ и болѣе свидѣтелей на своей сторонѣ имѣеть, которые правду сушую обстоятельствомъ доказать могутъ, тому и повѣрится» (ст. 12 Главы 3 «Про свидків»). «Якість» свидка залежала від його соціального статусу, статі, рівня освіти і т.д. Ст. 3 Главы 6 «Про допит з пристрастю і про тортури» передбачала застосування до свидків тортури, яка «употребляется въ дѣлахъ видимыхъ, въ которыхъ есть преступленіе; новъ гражданскихъ дѣлахъ прежде пытатъ не можно, пока въ самомъ дѣлѣ злое дѣйство наружу не объявится, развеѣ когда свидѣтель въ большихъ и важныхъ гражданскихъ дѣлахъ въ скаскѣ своей обработъетъ или смутится или въ лицѣ измѣнится, то пытанъ бываетъ» [10, с. 404]. Відзначимо, що безправне становище учасників процесу, в тому числі і свидків, де вирішальна роль була відведена суду, формальна система доказів, застосування тортур, змусили в 1723 році повернутися до змагального процесу. Прийнятий у 1723 році Указ «Про форму суду» [12] хоча й не стосувався інституту свидка безпосередньо, встановив єдину форму процесу для більшості судів Російської Імперії та комплексно регламентував порядок судового слідства.

Положення Військового статуту 1716 р. без особливих змін діяли аж до кінця XIX ст. Його норми увійшли до Зводу законів Російської Імперії, виданого в 1832 році. Положення, що стосуються інституту свидка, містилися в Томі XV Зводу законів «Звід законів кримінальних», який складався з двох книг: «Про зло-

чини і покарання загалом» та «Про судочинство за злочинами».

До середини XIX ст. в Російській Імперії сформувалося розвинуте законодавство про свідків та їхні показання, але при цьому існувала неузгодженість різних нормативних джерел. Незважаючи на їх систематизацію та включення до Зводу законів, багато в чому ці джерела склалися із застарілих норм, вік яких налічував понад два століття. Все це сприяло актуалізації перетворень кримінально-процесуального права, в тому числі і правил, що регулюють інститут свідка в кримінальному процесі. Зазначена нами проблема недосконалості імперського законодавства була вирішена проведенням судової реформи в 1864 році.

Судова реформа була остаточно «оформлена» виданням 20 листопада 1864 року «Судових статутів»: «Заснування судових установлень», «Статут кримінального судочинства», «Статут цивільного судочинства» та «Статут про покарання, що накладаються мировими судьями». Варто зазначити, що в основу судового процесу був покладений принцип безстановості суду, рівності сторін, вільної оцінки доказів та презумпції невинності. У кримінальному судочинстві сторони звинувачення і захисту отримали право подавати докази, відводити свідків і допитувати сторони в присутності один одного. Формальна теорія доказів, запроваджена у практику Петром I за аналогією з німецьким кримінальним процесом, скасовувалася, на зміну розшуковому процесу прийшов процес змагальний.

Укладачі Статуту кримінального судочинства приділили значну увагу інституту свідка. Незважаючи на те, що Статут у своїй Загальній частині не містив норм із вимогами, що пред'являються до свідків, їх права та обов'язки були розосереджені по всьому його тексту. При цьому найважливіші правила, що визначають статус свідка на всій стадії попереднього розслідування, були закріплені в Главі 7 «Про виклик і допит свідків» Розділу другого «Про попереднє слідство» [11, с. 162-167].

Статут кримінального судочинства також не давав трактування категорії «свідок», проте його головною визначальною ознакою була здатність дати показання про побачене або почуте. Не допускалися до дачі показань: 1) божевільні; 2) священники – відносно визнан-

ня, отриманого ними на сповіді; 3) присяжні повірені та інші особи, що виконували обов'язки захисників підсудних, – відносно визнання, зробленого їм довірителями під час провадження про них справ (ст. 704). Таким чином, підставами звільнення від покарань були: душевний фактор – психічний стан свідка; моральний фактор – наявність між підсудним та свідком довірчих відносин, які виникають при виконанні останнім своїх обов'язків.

Особлива роль у Статуті кримінального судочинства приділялася присязі. Вважалося, що присяга утримує або, принаймні, повинна утримувати свідка від помилкових, перебільшених чи неповних показань [1, с. 230]. При цьому даний правовий акт передбачав широке коло свідків, які не допускалися до давання показань під присягою (ст. 706) та звільнялися від присяги (ст. 712). У цих випадках присягу замінювала обіцянка «показати всю правду з чистою совістю».

Перед початком допиту свідки попереджалися про відповідальність за дачу неправдивих показань (ст. 716). Свідок повинен був розповісти інформацію, яка відома йому по справі, та надати відомості на основі особистого знання. Згідно ст. 718 свідкові пропонувалося розповісти все, що йому відомо у справі, не додаючи сторонніх обставин та не повторюючи чуток з непідтверджених джерел. Після викладу свідком своїх показань сторони могли задати йому питання з усіх предметів, які кожна зі сторін визнає за потрібне з'ясувати.

Статут кримінального судочинства, крім обов'язків свідка, регламентував і його права. Так, свідки, викликані повісткою, могли отримати винагороду за понесені витрати на

дорогу (ст. 192), близькі родичі підсудного могли скористатися правом на імунітет для свідка та не свідчити в суді. Також свідок мав привілей проти самозвинувачення (ст. 722). Не допускалося суміщення процесуального статусу свідка з виконанням обов'язків прокурора, або захисника підсудного, або повіреного, пісного обвинувача або цивільного позивача (ст. 709) та ін.

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи можна зазначити, що в другій половині XIX ст. відбулася докорінна зміна профільного законодавства, яке закріпило за свідком важливе місце у кримінальному процесі. Такій трансформації сприяло закріплення змагальної форми кримінального процесу та скасування раніше існуючих формальних вимог, висунутих до свідка. З аналізу положень Статуту кримінального судочинства видно, що інститут свідка отримав у ньому докладне закріплення, раніше в чинному законодавстві даний інститут такої регламентації не мав. Статут кримінального судочинства був не лише комплексним, а й сучасним на той час правовим актом, який увібрав у себе прогресивні положення зарубіжних правових актів. Багато положень Статуту кримінального судочинства, в тому числі й ті, які стосувалися інституту свідка, були запозичені і знайшли своє застосування у правових актах СРСР та УРСР, а згодом – і Кримінальному процесуальному кодексі незалежної України. Не можна не погодитися з тим, що фактично Статут кримінального судочинства 1864 р. заклав основи сучасного інституту свідка.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ / REFERENCES

1. Arsen'ev, K. (1870). *Sudebnoe sledstvie: sbornik prakticheskikh zametok* [Investigation: a collection of practical notes]. Saint-Peterburg: Tipografiya V. Demakova (in Russian)
[Арсеньев, К. (1870). *Судебное следствие: сборник практических заметок*. Санкт-Петербург: Типография В. Демакова].
2. Gabrelian, A. (2007). *Protypravna povedinka nepovnitnikh: problemy ta shliakhy yikh vyrishennia* [Protypravna povedinka nepovnitnikh: problemy ta shliakhy yikh vyrishennia]. *Aktual'nye problemy kriminologii i kriminal'noj psihologii* (p. 129–133). Odesa: Fenyks (in Ukrainian)
[Габрелян, А. (2007). Протиправна поведінка неповнолітніх: проблеми та шляхи їх вирішення. *Актуальные проблемы криминологии и криминальной психологии* (с. 129–133). Одесса: Феникс].

3. Gabrelian, A. (2021). Administratyvno-pravove zabezpechennia derzhavnoi polityky u protydii prostytutsii [Administrative and legal support of state policy in combating prostitution] (Doctoral thesis). Kyiv (in Ukrainian)
[Габрелян, А. (2021). Адміністративно-правове забезпечення державної політики у протидії проституції (Кандидатська дисертація). Київ].
4. Gabrelian, A. (2021). Napriamy pidvyshchennia efektyvnosti diialnosti pravookhoronnykh orhaniv shchodo protydii ekonomichnii zlochynnosti [Directions for improving the effectiveness of law enforcement agencies in combating economic crime]. *Derzhavne upravlinnia ta administruvannia, sfera obsluhovuvannia, ekonomika ta mizhnarodni vidnosyny yak rushiini sily ekonomichnoho zrostannia derzhav XXI stolittia* (pp. 2–18). Vinnytsia (in Ukrainian)
[Габрелян, А. (2021). Напрями підвищення ефективності діяльності правоохоронних органів щодо протидії економічній злочинності. *Державне управління та адміністрування, сфера обслуговування, економіка та міжнародні відносини як рушійні сили економічного зростання держав XXI століття* (с. 2–18). Вінниця].
5. Grigor'ev, F. (2009). *Processual'noe polozenie svidetelya v ugovnom sudoproizvodstve* [Procedural position of a witness in criminal proceedings] (Doctoral thesis). Moscow (in Russian)
[Григорьев, Ф. (2009). *Процессуальное положение свидетеля в уголовном судопроизводстве* (Кандидатская диссертация). Москва].
6. Istoricheskij fakul'tet Moskovskogo gosudarstvennogo universiteta. (2021). *Zakony vavilonskogo carya Hammurapi*. Retrieved from <http://www.hist.msu.ru/ER/Etext/hammurap.htm> (in Russian)
[Исторический факультет Московского государственного университета. (2021). *Законы вавилонского царя Хаммурапи*. URL: <http://www.hist.msu.ru/ER/Etext/hammurap.htm>].
7. Klyuchevskij, V. (1993). *Russkaya istoriya. Polnyj kurs lekcij v trekh knigah* [Russian history. Complete course of lectures in three books] (Vol. 2). Moscow: Mysl' (in Russian)
[Ключевский, В. (1993). *Русская история. Полный курс лекций в трех книгах* (Книга 2). Москва: Мысль].
8. Moroz, S., & Gabreljan, A. (2016). *Aktual'nye problemy formirovaniia instituta chastnyh ispolnitelej v Ukraine* [Actual problems of the formation of the institution of private performers in Ukraine]. *Path of Science*, 7, 11–19 (in Russian)
[Мороз, С., & Габрелян, А. (2016). Актуальные проблемы формирования института частных исполнителей в Украине. *Траектория науки*, 7, 11–19].
9. Myshanych, O. (Ed.). (1989). *Litopys ruskyi* [Russian chronicle]. Kyiv: Dnipro (in Ukrainian)
[Мишанич, О. (Ред.). (1989). *Літопис руський*. Київ: Дніпро].
10. N. d. (1830). *Polnoe Sobranie Zakonov Rossijskoj Imperii. Sobranie pervoe: s 1649 po 12 dekabrya 1825 goda* [Complete Collection of the Laws of the Russian Empire. First collection: from 1649 to 12 December 1825] (Vol. 5). Saint-Peterburg: Tipografiya II Otdeleniya sobstvennoj ee Imperatorskogo Velichestva kancelarii (in Russian)
[N. d. (1830). *Полное Собрание Законов Российской Империи. Собрание первое: с 1649 по 12 декабря 1825 года* (Том 5). Санкт-Петербург: Типография II Отделения собственной ее Императорского Величества канцелярии].
11. N. d. (1867). *Sudebnye ustavy 20 noyabrya 1864 goda* [Judicial Charters November 20, 1864] (Vol. 2: Ustav ugovnogo sudoproizvodstva). Retrieved from <https://www.prilib.ru/item/372592> (in Russian)
[N. d. (1867). *Судебные уставы 20 ноября 1864 года* (Ч. 2: Устав уголовного судопроизводства). URL: <https://www.prilib.ru/item/372592>].
12. O forme suda (Rossijskaya imperiya), 05.11.1723. Retrieved June 01, 2021, from <http://base.garant.ru/57566520> (in Russian)
[О форме суда (Российская империя), 05.11.1723. Актуально на 01.06.2021. URL: <http://base.garant.ru/57566520>].

13. Ob otmene v sudnyh delah ochnyh stavok, o bytii vmesto onyh rassprosu i rozysku, o svidetelyah, ob otvode onyh, o prisjage, o nakazanii lzhesvidetelej i o poshlinnyh den'gah [On the abolition of confrontations in court cases, on being instead of them, interrogation and search, on witnesses, on the withdrawal thereof, on the oath, on the punishment of false witnesses and on duty money] (Russkoe carstvo), 21.02.1697. Retrieved June 01, 2021, from <http://base.garant.ru/57565079> (in Russian)
[Об отмене в судебных делах очных ставок, о бытии вместо оных расспросу и розыску, о свидетелях, об отводе оных, о присяге, о наказании лжесвидетелей и о пошлинных деньгах (Русское царство), 21.02.1697. Актуально на 01.05.2021. URL: <http://base.garant.ru/57565079>].
14. Sidorova, N. (2004). *Pravovoe regulirovanie pokazanij svidetelya v rossijskom ugolovnom processe: istoriya, sovremennoe sostoyanie* [Legal regulation of witness testimony in the Russian criminal process: history, current state] (Doctoral thesis). Tyumen' (in Russian)
[Сидорова, Н. (2004). *Правовое регулирование показаний свидетеля в российском уголовном процессе: история, современное состояние* (Кандидатская диссертация). Тюмень].
15. Tihomirov, M. (1953). *Posobie dlya izucheniya Russkoj Pravdy* [A guide for studying Russian Truth] (Doctoral thesis). Moscow: Izdatel'stvo Moskovskogo universiteta (in Russian)
[Тихомиров, М. (1953). *Пособие для изучения Русской Правды*. Москва: Издательство Московского университета].
16. Tihomirov, M., & Epifanov, P. (1961). *Sobornoe ulozhenie 1649 goda* [Cathedral Code of 1649]. Moscow: Izdatel'stvo Moskovskogo universiteta (in Russian)
[Тихомиров, М., & Епифанов, П. (1961). *Соборное уложение 1649 года*. Москва: Издательство Московского университета].